

MOSLASHUVCHAN MENEJMENT TIZIMLARINI YASHIL IQTISODIYOTGA INTEGRATSIYALASHNING METODOLOGIK TASNIFI

Bexzod Umarov Batirovich

Qarshi davlat universiteti Mustaqil tadqiqotchisi

bekhzod.umarov@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tezisda zamonaviy iqlim o'zgarishlari va resurslar tanqisligi sharoitida menejment tizimlarini yashil iqtisodiyot prinsiplari asosida qayta shakllantirish masalalari ko'rib chiqiladi. Innovatsiyalar, transformatsion loyihalar va "pilot" dasturlar orqali integratsiya mexanizmlari tahlil etilib, ularning resurslardan tejankor foydalanish va chiqindilarni kamaytirishga ta'siri nazariy hamda amaliy jihatdan yoritiladi. Jadval tahlili asosida innovatsion texnologiyalarni joriy etish, keng ko'lamli soha transformatsiyasi va eksperimental loyihalarni bosqichma-bosqich kengaytirish jarayonlari ko'rsatiladi. Shuningdek, real vaqt rejimida ma'lumotlarni tahlil qilish va optimallashtirish imkonini beruvchi raqamli vositalarning roli tahlil qilinib, moslashuvchan menejment modelining konseptual asoslari taqdim etiladi.

Kalit so'zlar. Yashil iqtisodiyot, Moslashuvchan menejment tizimi, Innovatsiyalar, Transformatsion loyihalar, "Pilot" dasturlar, Resurslarni tahlil qilish va optimallashtirish, Ekologik boshqaruv, Raqamli monitoring va IoT

Kirish. Mamlakatlar iqlim o'zgarishi, energiya xavfsizligi va strategik avtonomiya bilan bog'liq xavotirlarni bartaraf etish uchun sanoat siyosatiga tobora ko'proq murojaat qilinmoqda. So'nggi yillarda bir nechta OECD hukumatlari iqlim o'zgarishi, energiya xavfsizligi va strategik mustaqillik bilan bog'liq xavotirlardan kelib chiqqan holda keng ko'lamli yashil iqtisodiyot va menejment moslashuvchan siyosati paketlarini joriy qildi. 2019-yil 5-oktyabrda "2019-2030-yillarda davrida O'zbekiston Respublikasining «yashil» iqtisodiyotga o'tish strategiyasi qabul qilingan edi. Ushbu strategiyada «Yashil» iqtisodiyot tamoyillarini ta'lim va fanga integratsiya qilish zarurligi ta'kidlanib, «yashil» iqtisodiyot asoslari, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini joriy etish, «sof» transportni rivojlantirish, energiya tejash va boshqa masalalarni e'tiborga olgan holda oliy va o'rta maxsus ta'limning tegishli yo'nalishlari o'quv dasturlarini takomillashtirish, shuningdek, umumiy o'rta ta'limning tegishli dasturlariga «yashil» iqtisodiyot asoslari bo'yicha mavzular kiritish ko'zda tutilgan.

Shunga qaramay, hozirda bunday siyosatlarning samaradorligi va samaradorligi bo'yicha konsensus mavjud emas. Boshqa tomondan, davlat mablag'larining imkoniyatlari, raqobatbardoshlikka qarshi ta'sirlar va yashil iqtisodiyot poygasini qo'zg'atish xavfi haqida xavotirlar mavjud. Ushbu maqola yashil iqtisodiyotlarga e'tibor

qaratgan holda yashil sanoat siyosatining salohiyati va xavflarini o'rganadi va hukumatlar bunday yordamni taqdim etishda e'tiborga olishlari kerak bo'lgan ba'zi asosiy dizayn fikrlarini ko'rsatadi.

Asosiy qism. Yashil iqtisodiyot va menejment moslashuvchan siyosati tarafdorlari asosiy ta'minot zanjirlariga qaramlikni kamaytirish, ishlab chiqarishni jonlantirish, milliy xavfsizlikni mustahkamlash va energiya almashinuvini tezlashtirish zaruriyatini murosaga keltirish imkoniyatlariga ishora qilmoqdalar. yashil iqtisodiyot va menejment moslashuvchan siyosati iqtisodiy jihatdan maqbul bo'lishining bir qancha sabablari bor, masalan, bilim bozoridagi muvaffaqiyatsizliklar, innovatsiyalar yo'liga bog'liqlik, tarmoq va o'rganish effektlari.

Xususi sektor ishtiroki past bo'lgan, ammo strategik ahamiyatga ega bo'lgan infratuzilmaviy loyihalarda – masalan, qayta tiklanuvchi energiya manbalari (quyosh, shamol)ni integratsiyalash, elektr tarmoqlari barqarorligini ta'minlash va energiya saqlash texnologiyalarini rivojlantirish – davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan menejment yondashuvlari alohida ahamiyat kasb etadi. Aynan mana shunday yirik investitsiyalar uchun moslashuvchan va uzoq muddatli rejalashtirish asosida menejment tizimlarini shakllantirish zarur bo'ladi. Xuddi shunday yondashuvni elektr transport vositalari (EV) va ularning zaryadlash infratuzilmasiga tatbiq etish ham mumkin. Bu borada davlat tomonidan boshqaruvning moslashuvchan mexanizmlarini joriy etish nafaqat infratuzilmani kengaytirish, balki shu orqali yuqori bandlik darajasini ta'minlash – ayniqsa qurilish va muhandislik sohalarida yangi ish o'rinlari yaratish – imkonini beradi. Biroq bu jarayonda davlat resurslarining samarasiz taqsimlanishi, maqsadsiz subsidiya ajratilishi va xalqaro bozor qonun-qoidalarining buzilishi kabi muammolar ham mavjud bo'lishi mumkin.

Yashil iqtisodiyot, bugungi kunda iqtisodiy rivojlanishni ekologik va ijtimoiy barqarorlik bilan uyg'unlashtiradigan yangi iqtisodiy model sifatida qaralmoqda. Yashil iqtisodiyotning asosiy tamoyillari va maqsadlari global iqtisodiy tizimni qayta ko'rib chiqishga undaydi, bunda iqtisodiy o'sish bilan birga tabiiy resurslarni samarali boshqarish, chiqindilarni kamaytirish va ekologik zararlarning oldini olish kabi jihatlar ham hisobga olinadi va bu bosqich quydagi tamoillarni o'z ichiga oladi;

❖ **Oqilona boshqarish va shaffoflik tamoyili.** “Yashil iqtisodiyot” ma'lumotlari shaffofligi bois uning miqyosini o'lchash mumkin. “Yashil iqtisodiyot” ishlab chiqarish va bozorlar ustidan sog'lom nazorat o'rnatish imkonini beradi. Taraqqiyot natijalarini esa makro va mikro darajada miqdoriy jihatdan o'lchash mumkin bo'ladi. “Yashil iqtisodiyot” xalqaro hamkorlik qilishga ko'maklashadi, xalqaro ma'suliyatni ishtirokchilar o'rtasida taqsimlaydi va barchani inson huquqlari, tabiatni muhofaza qilish sohasida xalqaro standartlarga rioya qilishga chaqiradi.

❖ **Moslashuvchanlik tamoyili.** “Yashil iqtisodiyot” ijtimoiy himoya va atrof-muhit muhofazasi tizimining rivojlanishiga ko‘maklashadi. Iqlim o‘zgarishlari va tabiiy ofatlarga tayyor turish, moslashishga yordam beradi. “Yashil iqtisodiyot” modeli har qanday mamlakatning madaniy, ijtimoiy va ekologik xususiyatlariga moslashishi mumkin.

❖ **Samaradorlik va yetarlilik tamoyili.** “Yashil iqtisodiyot” “ifloslantiruvchi to‘laydi” tamoyilini amalga oshiradi, resurslardan va suvdan samarali, oqilona foydalanishga harakat qiladi. U ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik innovatsiyalarning rivojlanishiga ko‘maklashadi.

Moslashuvchan menejment tizimlarini yashil iqtisodiyotga integratsiyalash tasniflashda asosan quydagi mexanizmni amalga oshirish maqsadga muvofiq bo‘ladi ya’ni, "Innovatsiyalar, transformatsion loyihalar va 'pilot' dasturlar orqali integratsiya" — bu moslashuvchan menejment tizimlarining yashil iqtisodiyotga integratsiyalash mexanizmi sifatida juda muhim va quyidagicha izohlash mumkin.

1-Jadval

Menejmentni yashil iqtisodiyotga integratsiyalashda innovatsiyalar, transformatsion loyihalar va “pilot” dasturlar orqali integratsiyalash jadvali

Integratsiya shakli	Tavsifi	Amaliy ko‘rinishi / Misollar	Kutilayotgan natija
1. Innovatsiyalar orqali	Yashil texnologiyalar, ekologik innovatsiyalar, raqamli yechimlar orqali integratsiya	- Quyosh panellari - IoT orqali energiya monitoringi - Suv tejoychi texnologiyalar	Resurslardan samarali foydalanish, chiqindilarni kamaytirish
2. Transformatsion loyihalar orqali	Yirik, tizimli o‘zgarishlarga asoslangan kompleks islohotlar	- Sanoatni dekarbonizatsiya qilish - Yashil shaharlar loyihasi - “Toza transport”	Barqaror infratuzilma, ekologik xavfsizlik, sektoral moslashuv
3. “Pilot” dasturlar orqali	Sinov tariqasida joriy qilinadigan kichik miqyosdagi loyihalar	- Qishloq joylarda EV zaryad stansiyasi - Bitta tumanda chiqindi saralash tizimi	Model yechimlarni tekshirish, xatoliklarni aniqlash va ommalashtirish

Ushbu jadval asosida biz quyidagi yechimlarga ega bo'lamiz, ya'ni yashil iqtisodiyotga o'tishda menejment tizimlarini integratsiyalashda innovatsiyalar, transformatsion loyihalar va "pilot" dasturlar muhim vosita sifatida namoyon bo'lmoqda. Jadval tahlilidan ko'rinadiki, bu yondashuvlar har biri alohida vazifani bajaradi, ammo ularning umumiy maqsadi — yashil iqtisodiy modelga tizimli, samarali va xavfsiz o'tishni ta'minlashdir.

Innovatsiyalar orqali integratsiya resurslardan tejamkor foydalanish, energiya samaradorligini oshirish va chiqindilarni kamaytirishga qaratilgan texnologik yangiliklarni o'z ichiga oladi. Bu yondashuv zamonaviy menejment tizimlarining zamini hisoblanadi, chunki ekologik natijalarni real vaqt rejimida monitoring qilish imkonini beradi.

Transformatsion loyihalar esa keng miqyosda — butun bir tarmoqlar yoki sohalar kesimida — uzoq muddatli barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Bu yondashuvda strategik menejment asosiy o'rinda bo'lib, davlat siyosati, xususiy sektor va fuqarolik jamiyati o'rtasidagi hamkorlikni muvofiqlashtirish talab etiladi.

"Pilot" dasturlar kichik miqyosda sinovdan o'tkazilib, yirik loyihalarning tavakkal darajasini pasaytiradi. Ular orqali texnologiyalar va boshqaruv yondashuvlarining real sharoitlarda qanday ishlashi baholanadi, aniqlangan muammolar esa keyinchalik transformatsion loyihalar orqali bartaraf etiladi.

Ushbu yondashuvlar bir-birini to'ldiradi va yagona tizimda uyg'unlashganda, eng muhim natija — resurslar iste'molini tahlil qilish va optimallashtirish imkoniyati shakllanadi. Bu esa barqaror ishlab chiqarish, ekologik xavfsizlik va iqtisodiy samaradorlikni bir vaqtda ta'minlaydi. Shu asosda, menejment tizimlarini yashil iqtisodiyotga integratsiyalashdagi asosiy yechim — innovatsiyalarni, transformatsion strategiyalarni va pilot mexanizmlarni moslashuvchan menejment tizimi orqali yagona tizimga birlashtirish hisoblanadi. Bu yechim ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy manfaatlarni uyg'unlashtirishga xizmat qiladi.

Moslashuvchan menejment tizimlarini yashil iqtisodiyotga integratsiyalash jarayonida sanoat siyosati muhim vositalardan biri sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, uglerod narxlari va qat'iy ekologik me'yorlarga nisbatan siyosiy maqbulligi yuqori bo'lgan holatlarda, mazkur siyosat turli mamlakatlarda iqlimiy o'zgarishlarga ta'sirni tezlashtirish uchun muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, sanoat siyosatining o'zi ham ayrim xavf-xatarlarni o'z ichiga oladi: masalan, bozorning buzilishi, ayrim firmalar uchun kutilmagan daromadlarning yuzaga kelishi, xalqaro savdo munosabatlarining keskinlashuvi va siyosiy manipulyatsiyalar. Moslashuvchan menejment tamoyillari asosida ishlab chiqilgan yashil sanoat siyosati, nafaqat siyosiy, balki iqtisodiy jihatdan ham maqsadga muvofiqdir. Bu siyosat odatda uglerod narxi va boshqa ekologik cheklavlarni o'z ichiga olgan kompleks yondashuv sifatida amalga oshiriladi. U eng

avvalo, boshqa turdagi siyosatlar orqali bartaraf etilishi qiyin bo'lgan asosiy bozor muvaffaqiyatsizliklarini yumshatishga xizmat qiladi. Ayniqsa, agar iqlim o'zgarishidan kelib chiqadigan iqtisodiy zararlarni kamaytirish bo'yicha olinadigan foyda davlat xarajatlaridan ortiq bo'lsa, moslashuvchan menejment tizimlari yordamida samarali iqtisodiy muhitni yaratish mumkin bo'ladi.

Shu sababli, yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida moslashuvchan menejment tizimlarini shakllantirishda ehtiyotkorlik, tizimli yondashuv va xalqaro me'yorlarga moslik alohida e'tibor talab qiladi. Sanoat siyosati doirasida qo'llaniladigan menejment uslublari bozor mexanizmlariga zid bo'lmagan, aksincha, ularni to'ldiruvchi va ekologik barqarorlikka xizmat qiluvchi vosita sifatida qaralishi lozim.

Bu, ayniqsa, davlat qo'llab-quvvatlashi to'g'ridan-to'g'ri yashil uskunalar ishlab chiqaruvchilarga qaratilgan bo'lsa va yoki toza texnologiyalarni joriy etish uchun mahalliy tarkib talablari qo'shilganda to'g'ri keladi. Bunday hollarda, ushbu siyosatlar mahalliy etkazib beruvchilarni xorijiy raqobatchilarga nisbatan qanchalik ko'p afzal ko'rsa, ularning savdoni buzuvchi ta'siri shunchalik ko'p bo'ladi. Yuqori samarali ko'rsatkich tizimlarining rivojlanishi Kelajakda, barqaror rivojlanish ko'rsatkichlarining tizimli va integratsiyalashgan shakllari yanada rivojlanishi kutilmoqda. Bu ko'rsatkichlar global miqyosda umumiy mezonlar va standartlar asosida ishlab chiqiladi, bu esa davlatlar va korporatsiyalar o'rtasida o'zaro solishtirish imkonini beradi. Asosiy e'tibor yo'nalishlari qayta tiklanadigan energiya, barqaror qishloq xo'jaligi, chiqindilarni boshqarish va yashil texnologiyalarni o'z ichiga oladi, ularning barchasi barqaror, kam uglerodli kelajakni shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Xulosa va takliflar. Yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida menejment tizimlarining moslashuvchan va innovatsion shakllar orqali integratsiyalashuvi zaruratga aylanmoqda. Xususan, innovatsiyalar, transformatsion loyihalar va "pilot" dasturlar asosida ishlab chiqilgan yondashuvlar zamonaviy ekologik muammolarga javob topishda yuqori samaradorlik ko'rsatmoqda. Ushbu yondashuvlar orqali resurslar iste'molini tahlil qilish va optimallashtirish, ya'ni energiya, suv, xomashyo va boshqa tabiiy resurslarning tejankor va oqilona boshqarilishini ta'minlash imkoniyati kengayadi. Raqamli texnologiyalar, IoT, sun'iy intellekt kabi vositalardan foydalanish orqali real vaqt rejimida ma'lumotlar tahlili asosida menejment qarorlarini qabul qilish yanada ishonchli bo'ladi. Innovatsion va pilot asosda sinovdan o'tgan loyihalarni transformatsion darajaga olib chiqish esa keng ko'lamli ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik transformatsiyalar uchun zamin yaratadi. Bu yondashuvlar orqali yashil iqtisodiyotni shakllantirishda davlat va xususiy sektorning o'zaro hamkorligini mustahkamlash mumkin bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Porter, M. E., & van der Linde, C. (1995). Green and Competitive: Ending the Stalemate. *Harvard Business Review*, 73(5), 120–134.
2. Lipina, S. A., Agapova, E. V., & Lipina, A. V. (2016). *Зелёная экономика. Глобальное развитие*. Москва: Кнорус.
3. World Bank. (2021). *Green Innovation and Pilot Projects in Emerging Economies*. Washington D.C.: World Bank Group.
4. BMT Taraqqiyot Dasturi (UNDP) O'zbekiston. (2022). *Atrof-muhit va iqlimga mos boshqaruv: loyiha natijalari*. Toshkent.

